

Kari Engqvist

Kuoleman ja
unohtamisen
aikakirjat

WS
OY

Kari Enqvist

Kuoleman ja
unohtamisen aikakirjat

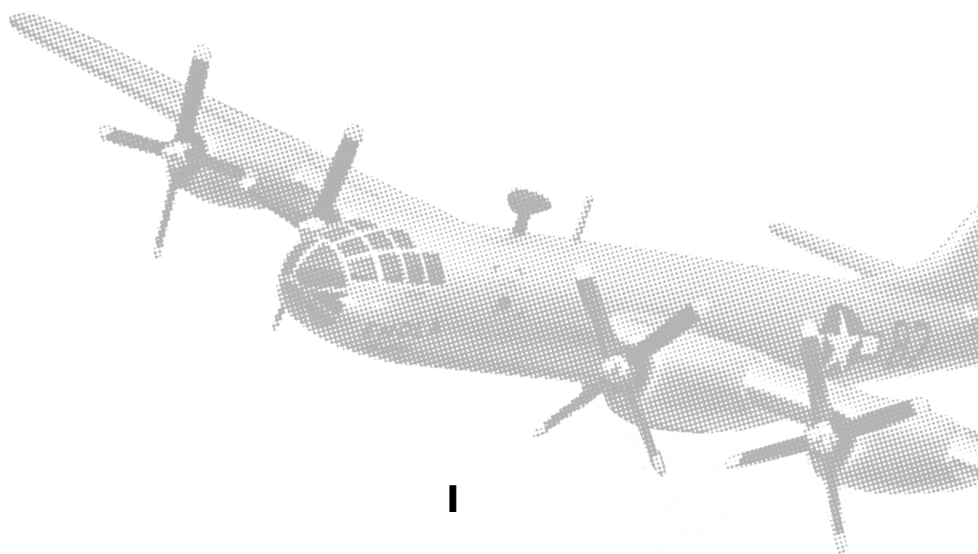
Werner Söderström Osakeyhtiö
Helsinki

Taiteen keskustoimikunta sekä WSOY:n kirjallisuussäätiö
ovat tukeneet teoksen kirjoittamista.
Edgar Lee Masters: *Spoon River Antologia*,
suomentanut Arvo Turtiainen
Konstantinos Kavafis: *Jumala hylkää Antoniuksen*,
suomentanut Tuomas Anhava

© KARI ENQVIST ja WSOY 2009, 2014

ISBN 978-951-0-40261-0

PAINETTU EU:SSA

I

JUMALAN TEOT

Kuolema on henkilökohtaisin kaikista tapahtumista. Se on ainoa kokemus, jota emme voi jakaa muiden kanssa. Kuolemassa olemme aina omillamme, silloinkin kun kuolemamme on samanaikainen muiden kuolemien kanssa, kuten lento-onnettomuudessa. Kuoleva lähtee tästä maailmasta aina yksin.

Sattuma määrää, miksi joku kuolee nelikymppisenä siinä missä toinen ajaa virkeänä autoa vielä kahdeksankymmenen iässä. Sattuma tempaisi elokuussa 2008 Madridin lentoturmassa pois 154 sielua ja jätti 18 henkiin. Miksi juuri nämä pelastuivat, miksi toisten piti kuolla? Selitystä ei ole.

Kuolemaa vastaan ei voi ottaa vakuutusta. Se tulee silloin kun on tullakseen. Oli vain sattuman ansiota, että isäni sairastui ja kuoli multippeliin myeloomaan, joka on eräänlainen verisyöpä. Kuolema on vailla oikeudenmukaisuutta. Perimä ja elintavat tietysti raivaavat tietä kuoleman tulla, mutta epäedullisetkaan elämän kortit eivät yksittäisen henkilön kohdalla tuomitse tätä automaattisesti

häviäjäksi. Elämän jokaisena vuonna kohtalon arpanoppa voi pyöräyttää esille ykkösen lähes yhtä hyvin kuin kuutosen. Keskiarvot eivät koske meitä, sillä jokainen on oman elämänsä erikoistapaus, kuten Edgar Lee Mastersin hautuumaarunoelma *Spoon River Antologia* tietää:

Missä on vanha viuluniekka-Jones,
joka leikitteli elämällään kaikki yhdeksänkymmentä
vuottaan,
uhmaten rinta paljaana raesateita,
juoden, mekastaen, ajattelematta enempää vaimoa kuin
perhettä,
kultaa, rakkautta tai taivasta?
Nähkää! Hän loruaa ikivanhoja kalajuttujaan
ja menneistä kilpa-ajoista Glarys Grovessa
ja mitä Abe Lincoln sanoi
kerran Springfieldissä.

Synkästä aihepiiristään huolimatta *Spoon River* viestii romanttista toivoa: Viuluniekka-Jones uhmaa luonnonlakeja ja todennäköisyyksiä, ja mikä tärkeintä, kuolleet puhuvat. Haudoistaan he kertovat tarinansa ja tällä tavoin välttävät unohduksen. Heidän fiktiivisillä elämillään on merkitys, joka avautuu heidän kertomustensa kautta. Mutta todellisuudessa kenenkään muisto ei säily loputtomiin. Kaikki me kuolemme, ja jokainen meistä unohtuu. Voi väittää, että historian suurmiehetkään eivät muistoissa elä ihmisinä vaan eräänlaisina kuvakkeina. He ovat ihmisten kuoria, joiden teot ovat päätyneet oppikirjoihin mutta joita meidän ei enää ole mahdollista tuntea yksilöinä. Paavo Nurmi, Kaarlo Ståhlberg tai Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen ovat nimiä, jotka heti tunnistamme, mutta keitä nämä patsaat, nämä merkinnät wikipediassa ja koulukirjojen

sivuilla, oikeastaan olivat? Ihmisinä emme heitä enää tunne. Saatavuksistaan riisuttuina he eivät enää ole mitään. Mikä on meille itsellemme kallisarvoisinta – kuka me olemme – jättää historiaan vain himmeän piirron.

Kun synnyin, Eurooppa oli vielä toipumassa sodasta, joka tavalla tai toisella oli koskettanut kaikkia sen valtiota. Tuhoamistehokkuudeltaan kauhistuttavin koskaan käydyistä aseellisista selkkauksista oli jättänyt jälkeensä kymmeniä miljoonia kuolleita. Se oli testamentannut maailman kansoille totaalisen sodan ja atomipommin. Silti elämä jatkui. Syntyessäni maapallolla asusti reilut kaksi ja puoli miljardia ihmistä. Tätä kirjoittaessani, kun kesäsateen kostuttamien lehvästöjen lävitse ikkunastani näkyy omakotialueen rikkumaton rauha, saman verran on ehtinyt kuolla. On kuin elämäni aikana viisikymmentä maailmansotaa olisi pyyhkäissyt planeettamme ylitse. Viidessäkymmenessäviidessä vuodessa kaksi ja puoli miljardia ihmistä on elänyt, iloinnut, syönyt ja juonut, murehtinut ja kuollut pois. Nyt, kun meitä kohta on seitsemän miljardia, joka vuosi tuoni korjaa kuusikymmentäviisi miljoonaa ihmistä. Päivässä muonavahvuudesta katoaa kokonainen Vantaa, satakahdeksankymmentä tuhatta henkeä.

Miljardien kuolema ei liikuta meitä, sillä se on ollut odotettavissa. Vaikka pyristelemme ajatusta vastaan, meille jokaiselle on selvää, että kaikki ihmiset kuolevat. Kuolema on luonnollista. Se on elämän päätepiste, ja olipa elämän merkitys mikä tahansa, siihen se loppuu. Vain uskonnot jaksavat teeskennellä, että tämän janan jatkeena on vielä uusi merkityksien maailma.

Luterilaisen uskontunnustuksen mukaan kaikki nämä elinaikanani manalle menneet miljardit sielut odottavat viimeistä tuomiota palatakseen Kristuksen valtakunnassa ruumisasuuntoonsa. He eivät ole kuolleet vaan nukkuvat. Tätä en voi uskoa. Olen

uskonnoton. Lauseet kuten »Jumala on olemassa» tai »Kristus on ylösnoussut» jättävät minut kylmäksi.

En kykene suureen kertomukseen tai synteisiin, mutta voin yrittää valaista uskomuksieni hatarat kannattimet näkyviksi. Tälle matkalle minulla ei ole karttaa vaan joudun harhailemaan kuin hypertextissä, joskin luonnontieteiden voima edesauttaa vaellustani.

Ihminen on tunnetusti osa luontoa, mutta kun näin sanotaan, ajatellaan tavallisesti eläimiä tai kasveja. Omassa mielessäni yhteys on paljon syvempi. Se ulottuu Auringon ydinpätsistä molekyylien maailmaan, ja ajattelen, että ihmisyyys näyttäytyy myös siinä, miten me kuolemme; miten suuronnettomuudet ja sodat mitätöivät elämämme mutta myös siinä, miten vanhuus murentaa meidät. Ihmisyyks on yleistä ja yksityistä, ja sukulaisistani kirjoitan siinä toivossa, että heidän kohtalonsa ilmentäisivät myös ihmisen yleistä osaa.

Heidän kertomuksensa on paljolti kertomus unohtamisesta. Isäniäni, joka kuoli ennen syntymääni, koostuu sirpaleisissa mielikuvissani vain toisen käden tietona kulkeutuneista välähdyksistä. Hän katsoo minua nuorena miehenä vanhasta, 1800-lukuhenkisestä valokuvasta. Hänellä on viikset, jotka tuovat mieleeni nuorisoseuran voimistelijan. Yllään hänellä on kravatti ja kaksirivinen, karkean oloinen takki. Toisessa kuvassa hän on jo vanhempi, tummaksi ahavoitunut mies, nyt ilman hattua niin, että auringolta tavallisesti suojattu päälaki näyttää muslimien valkoiselta kalotilta.

Isäniäni oli hinaajan kapteeni ja puksutti laivallaan Lahden ja Vääksyn väliä. Hänellä oli neljä poikaa, yksi ottopoika ja kaksi tytärtä; isäni oli joukon kuopus. Mutta juuri muuta en isoisästäni tiedä. Hänen muistonsa kuraattorina minulla ei ole kokoelmaa, ei laatikoita joita penkoa, ei kirjenippuja, joita lukiessa van-

hat rakkaussuhteet paljastuisivat. En tiedä, millainen ihminen hän oli, oliko hän kiivas vai hauska, oliko uskonnollinen vai lukumiehiä, harrastiko puutöitä. Minulla ei ole aavistustakaan, mistä hän oli tullut tai millaisista oloista oli lähtöisin. Jonkun sukulaisen tekemien selvitysten kopioista näen, että Emil Arvid Enqvist syntyi Kuhmoisissa vuonna 1888 ja kuoli vuonna 1952 muutamaa päivää ennen kuin Suomi sai maksetuksi loppuun sotakorvauksensa Neuvostoliitolle. Sisällissodan aikoihin hän oli kahdenkymmenen-vhdeksän, mutta tiedossani ei ole, osallistuiko hän taisteluihin ja jos osallistui, kenen puolella. Isoisäni huone on sammunut muistikuvissani, ja tässä mielessä hän on lopullisesti kuollut.

Luonnolliseen kuolemaan liittyvä sattumanvaraisuus ei tunnu väärältä. Päinvastoin, se lisää toivoa. Jotkut elävät pitkän, hyvän elämän – miksi moinen onni ei voisi kohdata minuakin? Onnettomuuksien satunnaisuus kylmää mielen siitä huolimatta, että ne kuuluvat ihmiselämään yhtä hyvin kuin onnenpotkutkin. Kun lentokoneeseen tulee tekninen vika ja se putoaa kentän pintaan tulipalloksi, meistä tuntuu että luonnonjärjestystä on sorkittu. Sanomme, että näiden ihmisten ei vielä kuulunut kuolla.

Kun mannerlaatta pitkään kumuloituneiden satunnaisprosessien seurauksena nytkähtää ja synnyttää tsunamin, pidämme tapahtumaa niin käsittämättömänä, että kirkonmiehetkin ovat sanattomia. Sillä ei ole selkeästi osoitettavaa syytä. Näin tapahtui Tapaninpäivänä 2004, kun tsunami tappoi 280 000 ihmistä Indonesiassa, Intiassa, Sri Lankassa ja Thaimaassa. Burman mikrolaatta ponkaisi kymmenisen metriä länteen päin ja kapusi samalla muu-

taman metrin Intian laatan päälle Indonesian edustan merenpohjassa. Niin valtavista voimista oli kyse, että laatta nosti mukanaan valtameren kuin se olisi ollut kipollinen löylyvettä. Vesi valui syntyneestä rinteestä pois painovoimalakien mukaisesti eräänlaisena tulva-aaltona, joka vyöryi ympäri Intian valtamerä. Sen etenemisessä ei ollut mitään satunnaista vaan kaikki tapahtui fysiikan periaatteita noudattaen. Avomerellä aalto oli vain metrin korkuinen, sillä sen korkeus riippuu meren syvyydestä: mitä syvempää, sen matalampi aalto. Sen sisältämä energia oli kuitenkin valtaisa, sillä aalto oli sadan kilometrin levyinen. Vesimolekyylien keskinäisten vuorovaikutusten ansiosta energiaa hukkuu koko ajan matkalle, mutta vain vähäisiä määriä. Kun tsunami saapui rannikolle ja matalaan veteen, sen täytyi muuttua muotoaan, sillä energiaansa se ei pysty noin vain hävittämään. Eivätkä fysiikan lait sallineet sille muuta vaihtoehtoa kuin kasvattaa korkeuttaan.

Näin tulva-aalto saapui Khao Lakiin ja murskasi alleen rakennukset ja ihmiset. Sattuma poimi kuoleman koriin yhtäällä äidin, toisaalla lapset. Sattuma järjesti Sauli Niinistölle lyhtypylvään, josta roikkumalla hän pelastui. Kuolema ei valikoinut, vaan sille kelpasi kuka hyvänsä. Minunkin tuttujani oli paikalla. Ystäväperheestä isä menehtyi, mutta äiti ja kaksi lasta selvisivät. Heidän tuttavaperheensä menetti lapset ja äidin, mutta isä säilyi hengissä.

Tsunami siivitti uskonnolliset fanaatikot performansseihin, jotka olisivat kelvanneet Monty Pythonin sketseihin.

Pahiten kärsineessä Indonesian Banda Acehissa imaamien mielestä tsunamiin olivat syypäinä päivittäiset rukouksensa laiminlyöneet maallistuneet muslimit. Saudi Arabian korkeimpaan uskonnolliseen elimeen kuuluva sheikki Fawzan Al-Fawzan tiesi tsunamin olleen Allahin tapa rankaista holtittomasta seksistä. »Me tiedämme, että näissä lomakohteissa ... ja erityisesti jouluna,

haureus ja kaikenlaiset seksuaaliset perversiot kukoistavat. Se tosiseikka, että kaikki tämä tapahtui juuri tänä ajankohtana, on merkki Allahilta. Se tapahtui jouluna, kun huoraajat ja korruptoituneet ihmiset kaikkialta maailmasta saapuvat huoraamaan ja harjoittamaan seksuaalisia perversioita.»

Saivatpa opetuksen! Kylläpä tästä eteenpäin osaavat pitää alushousut tiukasti jaloissa.

Oma suosikkini on kansasilaispappi Fred Phelps, joka nimesi tsunamin aiheuttajiksi ruotsalaiset. Tämä ei suomalaisia yllätä, sillä olemme valmiita uskomaan rakkaista naapureistamme mitä pahaa tahansa. Vuonna 2003 ruotsalaiset tuomitsivat Borgholmin helluntaiseurakunnan pastorin Åke Greenin viharikoksesta kuukaudeksi vankilaan tämän kuvailtua saarnassaan homoja »epänormaaliksi, kauhistuttavaksi syöpäkasvaimeksi yhteiskunnan ruumiissa». Tämä ei Phelps in mukaan jäänyt Jumalalta huomaamatta. »Näiden saastaisten homoruotsalaisten saatanallinen, ankara laki kriminalisoi evankeliumin julistamisen, ja siihen nojaten he syyttivät, tuomitsivat ja lähettivät pastori Åke Greenin vankilaan – sillä tavoin herättäen Jumalan peruuttamattoman vihan.» Vaikka kuolleiden lukumäärät eivät olleet vielä edes varmistuneet, Phelps oli valmis kiittämään Jumalaa: »Tuskin on perhettä Ruotsissa, jota tuho ei olisi koskettanut. Raamattusaarnaajat sanovat, kiitos Jumala tästä kaikesta! Me rukoilemme, että kaikki 20 000 tsunamin alle jäänyttä ruotsalaista julistetaan kuolleiksi.»

Taivaallinen kuritus ei mennyt aivan hukkaan, sillä Götanmaan hovioikeus vapautti Greenin vuonna 2005.

Phelps in ja saudi-sheikkien kaltaisille raivopäille voi naureskella, mutta he ovat myös ääriesimerkkejä siitä, millaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia uskonnolla voi olla. Sitäkin enemmän minua kiinnostaa, mitä meidän tulisi sanoa heidän aivotoimin-

nastaan. Onko käsitys Jumalasta ruotsalaisten ruoskana »mielipide»? Sopiiko sitä kutsua uskonnolliseksi vakaumukseksi? Onko pastori Fred Phelps mielenvikainen vai ainoastaan typerys ja hölmö? Vaikka nämä kysymykset saattavat tuntua teeskenteleviltä ja ylinokkelilta, niihin kätkeytyy kuitenkin vakava pohdinta uskonnollisen uskon olemuksesta, johon palaan vielä myöhemmin. Todettakoon tässä ainoastaan, että eräiden uskontotieteilijöiden mukaan tarkoituksen näkeminen sattumassa on ihmiseen evoluutiossa juurtunut ominaisuus, joka on lisännyt geeniemme selviytymismahdollisuuksia, kun esi-isämme hätkähtivät puiden risahduksesta miettimään, onko äänen aiheuttaja vaarallinen eläin vai toinen ihminen – vai peräti yliluonnollinen toimija.

Meistä tuntuu, että kaikkien tapahtumien taustalla on tietoinen toiminta. Vaikka emme kykene osoittamaan syytäksi ihmistä, emme siltikään halua puhua sattumasta vaan kutsumme tapahtumaa Jumalan teoksi.

Vakuutusyhtiöille tsunami oli Jumalan teko symbolisessa mielessä: ennakoimaton ja yllättävä. Kiihkouskovaisille kyseessä oli Jumalan konkreettinen teko ja sellaisena, kuten kaikki muutkin Jumalan teot, ylistettävä. Heissä silmään pistää sydämettämyys, kolossaalinen omahyväisyys ja pyhyyspuheista huolimatta elämän kunnioituksen puute. Sellaisia ihmisiä löytyy myös Suomesta, enkä ymmärrä, miksi piispamme eivät tuomitse heitä jyrkästi. Ehkä »hän on paskiainen mutta meidän paskiaisemme» pätee sekä maailman- että kirkkopoliitikassa. Onhan niin, että poliittinen ja uskonnollinen ulottuvuus aina sekoittuvat, vaikka kauhutekojen yhteydessä uskonnon apologeetat yrittävät kytkeä ne irti toisistaan. Väitetään esimerkiksi, että viattomia silpovat islamistiterroristit eivät ole »oikeita» muslimeita. Voi toki olla, että joskus puhdas rikollisuus ikään kuin verhotaan uskontoon tai että poliittinen radikalisoituminen johtaa uskonnolliseen radi-

kalismiin pikemmin kuin päinvastoin. Mutta tapettujen kannalta kaikki tämä on yhdentekevää.

Tammikuussa 1992 sotilaiden tukema Algerian hallitus peruutti vaalituloksen, joka olisi nostanut valtaan konservatiivisen islamistipuolueen. Tätä seurasi sisällissota, joka kesti koko 1990-luvun. Sen aikana islamistikapinalliset teurastivat kymmeniä tuhansia siviilejä, eikä Algerian hallitukseen paljoa tästä jälkeen jäänyt. Uskonnollisävyinen poliittinen vastarinta muuttui pian poliittisävyiseksi uskonnolliseksi kostoretkeksi. Islamistien tappolistoilla oli yliopistoihmisiä, toimittajia, laulajia ja ylipäätään kaikki ne, jotka eivät rukoile tai juovat alkoholia tai – kiihkoilijoiden suosikkikohde kautta vuosisatojen – »epäsiveät» naiset. Internetistä löytyvät, satunnaisestikin valitut raportit algerialaiskylien verilöylyistä ovat karmeaa luettavaa, esimerkkinä vaikkapa 170 kilometriä Algiersistä länteen sijaitsevan Tadjenan kaupungin lähistön tapahtumat. Joulukuun 8. päivän iltana ja läpi koko yön 81 kyläläistä tapettiin sadistisella tavalla. Hyökkääjien kerrottiin viiltäneen lasten kurkut sekä leikanneet yhdeltä jalat ja kädet ja heittäneen tämän kiehuvaan pataan. Kaksikymmentä naista kidnappattiin eikä varmasti siksi, että heille myöhemmin luettaisiin koraa. Maaliskuussa 1996 kapinalliset sieppasivat seitsemän ranskalaisista Notre Dame de l'Atlasin luostarin trappistimunkkia. Kaksi kuukautta myöhemmin heidät löydettiin kaulat katkaistuina; heidän synneikseen ilmoitettiin asuminen algerialaisten keskuudessa, veljeily paikallisten kanssa sekä Allahin tahdon estely.

Fundamentalisti tietää Jumalan tahdon. Tappaessaan hän tekee vain Jumalan työtä. Yksi kuollut sivustakatsoja, seitsemän munkkia, 81 kyläläistä tai kolme tuhatta Manhattanin Kaksoistorneihin kuollutta, luvuilla ei hänelle ole väliä. Uskonto tappaa, siitä ei ole epäilystä, eivätkä mitkään selitellyt murhaajien uskonnollisen vakaumuksen vinoutuneisuudesta sitä muuta. Uskonto on

kaikki, mitä sen nimissä tehdään. Se tekee hyvää mutta se myös tappaa, ja sen pyöveleinä toimivat nuoret miehet.

Syyskuun 11. päivän 19 terroristista 15 oli saudeja; suurin osa heistä oli iältään alle kolmenkymmenen. He uskoivat käyvänsä puolustussotaa Yhdysvaltoja vastaan, ja vaikka heidän uskonnollisten motiivinsa syvyydestä on väitelty, varmaa on, etteivät he olleet vapaa-ajattelihoita. He eivät olleet ateisteja. He eivät olleet kouluttamattomia tai köyhiä. He eivät myöskään olleet täysin vapaita agenteja siinä mielessä, että he eivät itse keksineet kaapata lentokoneita. Joku myi heille idean, joku kertoi miten pitää toimia, joku maksoi viulut. Monimutkaiset syy-seuraus-ketjut sekoittavat motiivit keräksi, jonka uskonnollista ominaispainoa on vaikea arvottaa. Mutta yhtä kaikki uskonto oli läsnä, kun American Airlinesin lento numero 11 iskeytyi Pohjoistorniin 750 kilometrin tuntinopeudella syyskuun 11. kello 8:46:40 mukanaan 11 hengen miehistö ja 81 matkustajaa, joista viisi oli terroristeja. Me emme saa koskaan tietää, tajusivatko matkustajat olevansa törmäyskurssilla. Uhreihin kuului monia liikemiehiä, eläkeläisiä, muutama opiskelija, sisarensa luokse lentävä katolinen pappi sekä Disneylandiin matkalla ollut 46-vuotias naispuolinen »hengellinen konsultti». Heidän on täytynyt olla kauhuissaan, mutta pelkäsivätkö he kuolemaa tai kuolemista? Tunsivatko he raivoa miehiä kohtaan, jotka käsittämättömiä tarkoituseriään varten olivat ottaneet heidän elämänsä panttivangeiksi? Ehtivätkö he ymmärtää kuolevansa?

Luultavasti eivät. Kaksoistorneja ei voinut nähdä matkustamon ikkunoista, ja viimeisen kahdensadan metrin taittamiseen kului vain yksi sekunti, yksi heidän viimeisekseen jäänyt sydämenlyönti.

Lentokone on teknologisen tuhoamisen ikoni. 1900-luvun historia on kertomus elämästä pommikoneiden varjossa. Vaikka

Euroopan yllä leijunut ydinsodan uhka on tilapäisesti poistunut, kaukotappaminen on osa nyky maailman arkipäivää. Kun Yhdysvallat hyökkäsi Bagdadiin, minä söin voileipiä samalla kun seurasin televisiosta suoraa lähetystä ja yritin vaimentaa omatuntoani, joka koki moisen tirkistelyn epäeettiseksi. Sotaa ilman lentokoneita on enää mahdoton kuvitella, ja tilanne muistuttaa päivä päivältä yhä enemmän tieteiskuvitelmia. Las Vegasin ulkopuolella sijaitsevasta sotilastukikohdasta löytyy matkaperävaunuja, joista käsin ohjailtaan miehittämättömiä Predator-lennokkeja niiden kaarrellessa Afganistanin yllä. Meren pohjassa kulkevat valokaapelit linkittävät perävaunut Eurooppaan, josta satelliittiantennit pitävät yhteyttä yksittäiseen lentolaitteeseen. Hyvin hitaasti lentävä Predator voi pysyä ilmassa peräti vuorokauden, ja tavallisesti sen aseistuksena on kaksi Hellfire-ohjusta. Predator ei ole massatuhon vaan salamurhan väline, ja jos Osama bin Laden joskus saadaan tähtämiin, kohtalokasta nappia voidaan siis painaa Las Vegasissa. Räikeiden hotellivalojen, kasinoiden kimalluksen ja kolikkokoneiden rätinän varjoissa on käynnissä monenlaista uhkapeliä.

Ennen vanhaan, kun lentoliput olivat vielä käsin täytettyjä vihkosia, viimeisille sivuille oli painettu mikroskooppisella tekstillä ja sotkuiselle kerälle kieputetulla lakikielellä pitkä litania lentoyhtiöiden vastuista ja erityisesti onnettomuuksista, joiden sattuessa korvausvelvollisuudet raukesivat. Teksti viittaili useaan otteeseen »Varsovan sopimukseen», mikä kuulosti minusta pahaenteiseltä, kenties siksi, että tuolloin elettiin kylmän sodan aikaa. Muistelen, että lipun mukaan lentoyhtiöt saivat pestä kätensä silloin, kun onnettomuus aiheutui sodasta tai oli Jumalan teko, tai johtui »ihmisiä joukoittain tuhoavasta ydinlaitteesta».

Olin yhdentoista, kun Nastolassa sijaitseva Uudenkylän asevarikko räjähti elokuussa 1965 syystä, joka ei koskaan täysin selvinnyt. Vakuutusyhtiöissä onnettomuus kaiketi laskettiin Jumalan

teoksi. Metsää kaatui hehtaarien alueelta, neljä ihmistä kuoli ja lähes seitsemänkymmentä loukkaantui. Räjähdyks tapahtui puoli kuuden aikaan aamulla ja herätti minut Lahdessa saakka. Niin virittynyt olin tuossa ajassa vellovaan ydintuhon tunnelmaan että ensimmäinen ajatukseni oli, että kyseessä oli atomipommi. Sekoitin kuulemani äänen ydinräjähdysten välähdykseen ja aloin laskea sekunteja arvioidakseni paineaallon iskusta, kuinka kaukana räjähdys tapahtui (ja tässäkin olin hakoteillä: pommin paineaalto etenee ääntä nopeammin, mutta mistäpä pikkupoika sen olisi tiennyt). Yhdeksäntoista sekuntia uskoin vakaasti kuolevani kunnes helpottuneena mutta myös typeryyttäni häveten tajusin, että olin jo kuullut paineaallon; että kyseessä ei sittenkään ollut atomipommi.

Näin jo nuoruudesta atomipommi on minulle ollut paitsi joukkotuhon symboli myös suodatin, jonka läpi sopii tarkastella ihmisen asemaa suhteessa luonnonvoimiin. Atomipommi muistuttaa minua ihmiselämän molekulaarisen olemuksen hauraudesta. Sienipilven katveessa olemassaolomme on kuin vesikirpun liukua järvenpinnan ohuella kalvolla, jonka alisessa kuilussa tempoilevat ja ärjyvät kirpulle tuhoisat voimat. Kuten tsunami todistaa, meren energia ei asusta sen pinnalla vaan syvyyksien virtauksissa, ja analogisesti luonto paljastaa todellisen karvansa vasta kun tutkailemme atomaarisen maailman nousuvesiä. Tässä mielessä ydinpommin tulipätsi paljastaa arkikatseelta salatun maailmankaikkeuden todellisen olemuksen ja tarjoaa peilin, jota vasten ihmisen molekyyli muodon voi heijastaa.

Ensimmäinen taistelukäyttöön rakennettu atomipommi, »Little Boy», pudotettiin Hiroshimaan elokuun 6. päivän aamuna vuonna 1945. Se oli lastattu sisätiloiltaan muunneltuun B-29 -pommikoneeseen, jota ohjasi 30-vuotias eversti Paul Tibbets. Kone oli kas- tettu Tibbetsin äidin mukaan Enola Gayksi. Tibbets komensi 509. komposiittiryhmäksi nimettyä erikoislaivuetta, joka oli sijoitettu lähes kahden ja puolen tuhannen kilometrin päähän Japanista Tinianin saarelle keskelle Filippiinien merta. Tinian ja sen naapuri- saari Saipan olivat olleet japanilaisten hallussa aina kesään 1944, jolloin amerikkalaiset valtasivat ne. Tinianille, joka on vain noin 15 km pitkä ja 7 km leveä, rakennettiin tuon ajan suurin, neljästä kiitoradasta koostuva lentokenttä.

509. komposiittiryhmä koostui viidestätoista B-29 -koneesta ja niiden normaalisti kymmenhenkisistä miehistöistä. B-29 on suo- rasiipinen, kaitaluinen nelimoottorinen pommikone, jonka tylppää nokkaa peittävät ruudutetut ikkunat, kuin se olisi turistibussi sota- välineen sijasta. Komposiittiryhmän koneista oli tilan lisäämiseksi poistettu perätykkiä lukuun ottamatta kaikki aseistus. Jokaisella koneella oli oma juonikas nimensä, joka tuo mieleen Iain Bank- sin tieteiskirjojen keinoäly-avaruusalukset. Monet olivat vihjailevia: »Big Stink», »Up an' Atom», »Necessary Evil», »Top Secret» tai vaikkapa »Strange Cargo». Nimen lisäksi joka koneen nokkaan oli maalattu logo, jossa esiintyi usein kömpelösti piirretty pin-up -tyttö. En tiedä kuka kuvakkeet oli koneisiin sutinut, mutta miehistöt oli- vat kaikki nuorukaisia, joiden ajatukset pyörivät baseballin, ruoan ja tyttöjen ympärillä. He asuivat pitkittäissuunnassaan halki leika- tun oluttölkkin näköisissä quonset-peltimajoissa, jotka Tinianilla toi- mittivat sekä ihmisasumusten että työpajojen virkaa ja jollaisissa myös atomipommien lopullinen kokoaminen tapahtui. Ulkokuivissa sotilaat hymyilevät ja ovat usein ilman paitaa. Quonset-majoissa pidetyissä tiedotustilaisuuksissa he näyttävät rennoilta.

Hiroshiman jälkeen seuraava atomipommi oli suunniteltu pudotettavaksi 11. elokuuta. Hirsohima oli tuhottu uraanipommissa, jossa uraanirengas ammuttiin pommin takaosasta pommin nokassa sijainneeseen uraanisylinteriin niin, että ketjureaktio käynnistyi. Uraanin ongelma oli sen tuottamisessa. Pommiuraaniksi käy vain harvinainen isotooppi U_{235} , joka täytyy erottaa luonnonuraanista, eikä se ollut helppoa. Plutoniumin tiedettiin myös sopivan atomipommin materiaaliksi, mutta uraanipommin tapainen tykkisytytys ei sillä onnistunut. Kahta plutoniumpalasta ei ollut mahdollista ampua yhteen tarpeeksi nopeasti, vaan ketjureaktio käynnistyi liian aikaisin ja sammutti itse itsensä. Plutoniumia oli kuitenkin helppo tuottaa suuria määriä ydinreaktoreissa. Siksi amerikkalaisten salaisen Manhattan-projektin päähuomio oli juuri plutoniumissa. Ratkaisuksi löytyi symmetrinen, sisäänpäin suuntautuva räjäytys, joka puristaa plutoniumpallon kriittiseen tiheyteen. Heinäkuun 16. päivän aamuna vuonna 1945 Uuden Meksikon Alamogordossa räjäytettiin tällä menetelmällä ensimmäinen atomipommi. Uraanipommia ei edes tarvinnut kokeilla, niin varmana sen toimimista pidettiin.

Amerikkalaisristeilijä Indianapolis toi Little Boyn Tinianiin 26. heinäkuuta. Uraanipommin varhaista versiota oli kutsuttu nimellä »Thin Man»; voimakkaan tykkinsä ansiosta se oli nimittäin pitkä putkimainen laite, mutta myöhemmin kävi ilmi, että tykkitehoa voitiin alentaa. Samalla Thin Man kutistui Little Boyksi. Kaksi päivää myöhemmin »Fat Man» -nimellä tunnetun plutoniumpommin pyöreä ydin lennätettiin Tinianille C-54 rahtikoneella.

Indianapolis on surullisen kuuluisa miehistönsä karmeasta kohtalosta, sillä lähdettyään Tinianilta japanilainen sukellusvene torpedoi sen pian puolenyön jälkeen 30. heinäkuuta. Risteilijällä oli 1 200 hengen miehistö, joista aluksen uppoamisen jälkeen vielä noin 800 kellui pelastusliivien varassa meressä hengissä.

Mutta heti aamun valjettua saapuivat hait. Ne alkoivat poimia pelastuneita ryhmiksi kokoontuneiden miesjoukkojen reuna-alueilta. Eloanjääneiden mukaan hait uiskentelivat satapäisinä heidän vettä polkevien jalkojensa alla. Miehet huusivat kauhusta ja tuskasta kun veri ja dieselöljy sekoittuivat meren pinnalla. Kolmantena päivänä ruuan ja veden puute sai miehet hallusinoimaan ja he alkoivat tapella nujakoida. Merivettä juoneet tulivat huluiksi.

Miehet joutuivat virumaan haita kuhisevassa meressä viisi päivää. Ensimmäisenä paikalle ehti laivaston vesitaso, josta pudotettiin kumiveneitä ja muita tarvikkeita. Nähdessään haitten ahdistelewan miehiä koneen kapteeni laskeutui mereen ja alkoi poimia yksittäisiä harhailijoita sisään. Kun kone täyttyi, miehiä sidottiin laskuvarjoköysillä siipiin. Tällä tavoin 56 pelastui. Kaiken kaikkiaan hieman yli kolme sataa merimiestä selvisi hengissä.

Monien yhteensattumien summa oli syypää tähän suurimpaan rekisteröityyn haihyökkäykseen. Japanilainen sukellusvene oli oikeassa ja Indianapolis väärässä paikassa, hait oikeassa tai väärässä paikassa riippuen siitä, kenen näkökulmasta asiaa katsoo. Mutta sattumalle täytyi etsiä selitys, eikä tässä tapauksessa Jumalan teko sopinut amerikkalaiseen eetokseen. Niinpä Indianapolisen kapteeni, Charles Butler McVay, joutui sota-oikeuteen. Hänet tuomittiin aluksensa saattamisesta vaaraan »laiminlyömällä mutkittelun». Myöhemmin amiraali Chester Nimitz kumosi tuomion, mutta tapahtumat jäivät painamaan McVaytä. Vuonna 1968 hän ampui itsensä laivaston palveluaseella, ja hänet löydettiin makaa-masta etupihalta leikkimerimies nyrkissään.

Ennusteet lupasivat huonoa säätä elokuun 10. päivästä alkaen, ja se sai amerikkalaiset kiirehtimään seuraavaa hyökkäystä. B-29 nimeltä »Bockscar» rullasi hautamaisen kuopan päälle, josta Fat Man nostettiin sen sisään elokuun 8. päivän iltana. Plutoniumydin oli saanut amerikkalaisen jalkapallon näköisen kuoren ja siihen kömpelöt peräsiivekkeet; se näytti kuin sarjakuvista repäistyltä. Maatessaan pommiruumassa Fat Man oli miehen korkuinen, hie-
man yli kolme metriä pitkä ja painoi 4,5 tonnia. Sitä kantava kone oli nimetty sen vakiolentäjän, kapteeni Frederick Bockin mukaan, mutta nyt »Bockscarin» komentajana istui majuri Charles Sweeney. Hänen oma koneensa oli »The Great Artiste», joka oli kuitenkin vielä elokuun yhdeksäntenä varustettu erilaisin mittalaittein, joita ei ollut aikaa vaihtaa pois. Sweeney oli miehistöineen ollut mukana jo Hiroshimassa tarkkailijana. Hän oli tuolloin 25-vuotias, Bock oli 27. Tavanomaisen miehistön lisäksi koneeseen kapusi aseupseeriksi laivaston komentajakapteeni Frederick L. Ashworth sekä kaksi muuta miestä.

»Up an' Atom» and »Lagging' Dragon» nousivat ilmaan kello 3 yöllä Tinianin aikaa. Niiden tehtävänä oli raportoida pommituskohteiden säätilasta. »The Great Artiste» olisi mukana mittaamassa pommin tehoa ja »Big Stink» kuljetti tiedemiestarkkailijoita. Koneiden oli määrä kohdata Japanin rannikolla ja lentää sitten yhdessä tuhoamaan kaupunki, jonka nimen harva suomalainen on kuullut. Kyseessä oli Kokura, yksi viidestä Kyushun saaren koillisrannan kaupungeista, jotka vuonna 1963 yhtyivät Kitakyushun suuralueeksi.

Sweeneyn radisti oli nimeltään Abe Spitzer, joka piti päiväkirjaa noiden maailmaa ravisuttaneiden päivien ajan. Päiväkirjojen täsmällisyyttä voi ehkä epäillä varsinkin silloin, kun Spitzer panee henkilöhahmonsaa puhumaan, mutta dokumentteina ne ovat luotettavampia kuin evankeliumit ja vähintään yhtä kiinnostavia kuin

Täräyttävä kuvaus ihmisyden olemuksesta

Yksityistä ja yleistä tyylitajulla sekoittaen Enqvist tutkii kuoleman edessä ihmisyden ydintä. Mikään logiikka ei kiellä maailmaa ilman merkityksiä.

Kun ihminen kuolee nuorena, sanomme hänen menneen liian varhain. Mitä tarkoitamme? Onko luonnonjärjestystä sorkittu, entä kuka on vastuussa? Jumala se ei ainakaan ole, toteaa Enqvist ja laskee syyn sattuman niskoille. Yksityistä ja yleistä tyylillä sekoittaen teoksessa tutkitaan kuoleman, ihmisyden ja uskonnon ydintä. Suru vanhempien rakkaudettomaksi kokemastaan elämästä saa tutkijan ihmettelemään, mikä saa ihmisen lähelle katsomisen sijasta haikailemaan kuoleman taa uskomuksiin ja mysteereihin. Enqvist ei kuitenkaan jätä meitä tyhjän päälle: Kuoleman ja unohtamisen aikakirjat havahduttaa mysteereistä todellisuuteen ja kehottaa arvostamaan sitä, mitä varmasti – ja vielä – on olemassa.

99.1 978-951-0-40261-0

Päälyksen kuva Veikko Somerpuro
Päälyys Martti Ruokonen

